

CUVÂNTUL ȘI PARTEA DE PROPOZIȚIE

Lect.univ.dr. Alina GIOROCEANU

Universitatea din Craiova
alina.gioroceanu@gmail.com

Cuvântul beneficiază de o atenție specială și în gramaticile formale, unde este reprezentat sub forma unei matrice care conține informație fonologică, morfologică, sintactică, semantică și chiar pragmatică (Ionescu 2007: 71). Această concentrare de informație permite construirea „economică” a nivelurilor de interpretare și face posibilă comunicarea.

În GALR I, *cuvântul* este prezentat drept semn lingvistic autonom. Ca unitate biplană, definirea presupune identificarea lui în raport cu alte entități lingvistice care sunt semne lingvistice, precum și evidențierea deosebirilor. Cuvântul reprezintă cuplarea dintre un semnificant (o componentă fonică) și un semnificat (o componentă informațională).

Două trăsături principale caracterizează cuvântul: **unitatea** și **autonomia**. Caracterul unitar se manifestă diferit la nivelul planurilor componente. În cazul semnificatului, este vorba de surprinderea informației complexe care reprezintă *sensul* sau *semnificația*.

La nivelul semnificantului, unitatea privește caracterul aproximativ fix al componentei fizice, materiale, care este reprezentată de un element sau o secvență fonică. Această condiție este satisfăcută parțial în cazul cuvintelor flexibile (*bancă, bănci; carte, cărți; tablou, tablouri* vs. *repede, astfel, niciodată*).

Caracterul autonom al cuvântului este detectabil la nivel sintactic, prin capacitatea acestuia de deplasare în interiorul unității superioare numite enunț (e.g. *Prietena mea mă caută la prânz. /La prânz mă caută prietena mea. /Mă caută prietena mea la prânz.*).

În procesul comunicării, cuvintele se asociază pentru exprimarea unor informații complexe. Asocierea de cuvinte apare ca urmare a necesității de a transmite informații noi. Treptat, aceste asocieri capătă un anumit grad de stabilitate atât la nivelul expresiei, cât și la nivelul conținutului. Utilizarea constantă și repetată în procesul comunicării afectează autonomia componentelor și conduce la trecerea acesteia de la statutul de combinație liberă, la cea de unitate lingvistică stabilă (complexă) – *cuvânt compus* sau *locuțiune*.

Pentru a verifica dacă aceste îmbinări capătă statut de cuvânt trebuie să ne raportăm la caracteristicile amintite ale cuvântului, adică să verificăm dacă satisfac condiția unității și condiția autonomiei.

GALR I reține că formațiile de acest fel (de tip *untdelemn*, *contabil-șef*, *prim-procuror*, *ciuboșica-cucului*, *du-te-vino*, *aducere aminte*, *de-a lungul*, *a-și bate joc*) se apropie de statutul de cuvânt prin asocierea constantă cu o anume semnificație și integrarea gramaticală a grupării ca ansamblu prin includerea în una din clasele lexico-gramaticale ale sistemului.

În ceea ce privește pierderea autonomiei componentelor, s-a reținut că aceasta se realizează în timp, marcată adesea de modificarea structurii accentuale, prin alterări semantice, care afectează transparența structurii și transparența componentelor (*pe de rost*, *băgare se seamă*, *a lua aminte*). Stabilitatea formației compuse reiese din diminuarea posibilităților de deplasare și reducerea posibilităților combinatorii ale componentelor, precum și prin modificarea comportamentului flexionar (cf. Căpățînă 2000).

Transformarea grupării libere de cuvinte în asociere stabilă face ca aceasta să fie integrată separat în sistemul gramatical al limbii.

O altă problemă ridicată în lingvistică privește statutul de cuvânt al anumitor unități precum verbele auxiliare, adverbele cu ajutorul cărora se formează gradele de comparație, articolul hotărât etc. Astfel, dacă în privința unităților *înțeleg*, *limba*, *doi*, *rece*, nu se pune problema contestării calității de cuvânt, nu la fel stau lucrurile cu *am* din *am înțeles*, *voi* din *voi înțelege*, *lui* din *lui Alex*, *mai* din *mai rece*. Acestea au fost numite cuvinte vide sau goale, respectiv morfeme gramaticale.

În lucrarea *Cuvântul. Studiu gramatical*, Petru Zugun definește *cuvântul gramatical* considerând că

în orice enunț, unele semne lingvistice („radicali” sau „semantemele”) trimit la concepte ale realității, iar alte semne lingvistice („morfeme gramaticale”, concepute într-un sens foarte larg) exprimă, indiferent, în principiu, de sensul semnului lexical pe care îl însoțește atât raporturi între sensurile exprimate de semanteme, cât și anumite concepte gramaticale (Zugun 1983: 45).

Demonstrația lingvistului privește faptul că articolele, verbele auxiliare, pronumele-morfem, prepozițiile și conjuncțiile, la nivel semantic, sunt similare desinențelor și sufixelor, cu referință categorială, supralexicală sau extralexicală. În opinia lingvistului, *numai îmbinările morfemelor lexicale cu morfemele gramaticale sunt cuvinte*, iar pentru a putea da o definiție satisfăcătoare, trebuie să se demareze analiza de la propoziție și frază.

„Prin cuvânt, concluzionează Petru Zugun, trebuie să înțelegem ansamblul de morfeme lexicale și gramaticale care formează împreună o parte de propoziție.”¹

În GBLR, cuvântul este unitatea de bază (minimală) a sintaxei, interesant sub aspectul disponibilităților combinatorii (al valențelor). Conceptul *valență* se referă la disponibilități de combinare intrinsece, virtuale ale unui cuvânt, care nu se actualizează (exprimă) toate într-un context. În grupurile prepoziționale, saturarea este obligatorie. Nesaturarea în unele contexte, are ca efect fie agramaticalitatea (*Mihai devine/apartține.*), fie lectura generală (*Îi place să vorbească.*).

2. GALR I, în *Prefață*, se referă la *partea de propoziție* în calitate de constituent al enunțului analizabil. Astfel, aceasta este o unitate dotată cu funcție sintactică, detectabilă în cadrul relațiilor de dependență cu structură binară.

Conform acestei gramatici,

asociațiile binare – alcătuite din regent și un unic termen dependent, subordonat lui – reprezintă unitatea sintactică minimală (sintagma). Componentele grupărilor de acest fel sunt identificate la nivelul descrierii sintactice ca părți de propoziție, ceea ce presupune raportarea la un ansamblu sintactic superior (propoziție), al cărui specific îl constituie (la nivel prototipic) ocurența verbului la mod personal (GALRI: 27).

În gramatica de tip tradițional, *partea de propoziție* este componentă a propoziției, cea mai mică unitate sintactică purtătoare de *funcție sintactică*. Aceasta se realizează printr-o parte de vorbire sau printr-o parte de vorbire însoțită de un instrument gramatical.

Dicționarele de concepte lingvistice românești rețin că *partea de propoziție* este un concept al gramaticii tradiționale, însă nu interesează atât denumirea și apartenența ei teoretică², ci, mai degrabă, funcționalitatea ei în

¹ Lingvistul ieșean continuă explicațiile, arătând că „de regulă generală, avem de-a face cu un ansamblu de morfeme și mai rar cu un singur morfem. Numărul morfemelor care compun un cuvânt, precum și limitele formale ale cuvântului, diferă după numărul sensurilor și categoriilor și după tipurile de părți de propoziție. Din punct de vedere morfologic, familia gramaticală a cuvântului este formată din totalitatea formelor lui flexionare care, în principiu, epuizează în totalitate unul sau mai multe tipuri de flexiune. În orice formă flexionară se poate identifica numai un singur cuvânt. Formele flexionare ale aceluiași cuvânt sunt diferențiate numai prin morfemele gramaticale proprii fiecăreia. Nu pot exista forme flexionare formate din mai mult de un cuvânt, nici mai mari decât o parte de propoziție” (p. 93).

² Ștefan Hazy (1997: 15) se pronunță pentru recunoașterea și menținerea părților de propoziție drept unități sintactice.

orice sistem gramatical care se raportează la concept (v. *supra* echivalența *parte de propoziție – cuvânt gramatical*). În *DSL*, se arată că este vorba de „componente ale propoziției, constituite dintr-o parte de vorbire sau, în prezența instrumentelor gramaticale, din două părți de vorbire, purtătoare ale unei funcții sintactice.”³

Tipologia părților de propoziție⁴:

1. după rolul jucat în interiorul unei propoziții:

- a. fundamentale: predicatul („*Concepția despre cuvânt și flexiune, expusă aici, conduce la alcătuirea unei noi gramatici, care, în forme specifice, poate releva în măsură maximă, în enunțurile concrete, semantica lor gramaticală.*” – Zugun 1983: 108);
- b. principale, când îndeplinesc funcția sintactică de subiect și numele predicativ (*Flexiunea pronominală internă este destul de bine reprezentată în limba română contemporană.* – *Idem*: 134);
- c. secundare, când au funcția sintactică de atribut, complement, circumstanțial (obligatoriu: *El parcurge 10 km.* sau facultativ: *Vin la voi negreșit*): „*O situație asemănătoare se întâlnește și în cazul cuvintelor formate, după concepția comună, prin conversiune și alcătuite, în forma de origine, din mai multe morfeme lexicale.*” – *Idem*: 163).

2. rolul în relația de dependență:

- a. regent (*creionul meu, concepția despre cuvânt, destul de bine, bine reprezentată*);
- b. subordonat (*creionul meu, concepția despre cuvânt, destul de bine, bine reprezentată*).

3. după tipul morfemului lexical din structură:

- a. nominale („*Romanele sale de maturitate se vor încărca de un realism documentar aspru, cu o densitate de nimeni egalată nici până acum de adevăruri propagandistice.*” – Sorina Sorescu, *Romanele lui Augustin Buzura ...*, p. 15);
- b. adjectivale („*Forma estetică își va pierde, cel puțin în parte, gratuitatea experimentală, tinzând să devină o disciplină sever autoimpusă...*” – *Ibidem*);

³Definiția reduce partea de propoziție la una sau două părți de vorbire, însă există părți de propoziție care sunt constituite din mai mult de două părți de vorbire, așa cum este cazul părților de propoziție multiple sau construite cu prepoziție și semiadverb.

⁴Spre deosebire de alți autori, nu am reținut în taxonomia părților de propoziție criteriul *dacă este sau nu purtătoare de funcție sintactică* întrucât, prin definiție, partea de propoziție este purtătoare de funcție sintactică (cf. Căpățînă 2007: 23).

- c. verbale („*Ne putem imagina șocul, pentru autor, al acestei schimbări de încadrare a romanului...*” – *Ibidem*);
- d. adverbiale („*La urma urmelor, datoria altruistă nu fusese, pentru romanele de maturitate, o valoare extraliterară și nepsihologică, adăugată tezist moralizator, cu pretenții de obiectivitate, din afara concepției despre artă*” – Sorina Sorescu, *Romanele lui Augustin Buzura ...*, p. 25);
- e. interjecționale („*Hop și Medelin Voicu la DNA!*” – Internet)
4. după structură (v. Căpățină 2007: 28-32)
- a. simple (*Adina vine la mine.*; *Am ajuns acasă.*);
- b. multiple: (*Adina și Alex vin la mine.*; *Mă simt bine atât acasă, cât și la serviciu.*)
- c. dezvoltate neanalizabile, identificabile în cadrul structurilor care conțin:
- locuțiuni (*Să vă aduceți aminte această clasificare.*; *Privește de jur împrejur.*);
 - structuri cu semiadverbe (*Tot Andreea vine.*; *Îi spun doar Andreei să vină.*; *Devine chiar supărător.*);
 - construcții prepoziționale nedislocate (*Vine cu zâmbetul pe buze / cu lacrimi în ochi / cu pălăria pe cap.*; *Se așază cu fața la perete.*);
 - construcții care arată un interval nedislocabil (*Distanța dintre centru și gară / dintre teorie și practică.*; *Este plecat între opt și nouă.*)
 - construcții alcătuite din interjecție și verb la imperativ (*Ia / Hai du-te la plimbare!*).
- d. dezvoltate analizabile, identificabile în următoarele structuri:
- construcții gerunziale (*Fiindu-i foame, a venit acasă.*; *Fiind bolnav, a mers la medic.*);
 - construcții participiale (*Devenit ministru, a uitat promisiunile.*)
 - construcții infinitivale relative (*N-are cine mă îngriji când sunt bolnav.*; *N-are unde se duce.*; *N-are cum se întoarce.*)⁵;
 - construcții cu verb la supin (*De ajuns ministru, a ajuns*);
 - construcții care conțin substantive cu referință numerică, denumind unități de măsură sau având determinări numerice (*A slăbit 20 de kg.*; *Temperatura va coborî sub 10 grade C.*)

⁵ În GBLR, aceste construcții sunt introduse în clasa subordonatelor relative cu rol de subiect.

construcții care exprimă un interval disclocabil (*Drumul de la mare la munte a fost obositor.*; *De la cinci la șase avem matematica.*)

- construcții formate din substantive care exprimă grade de rudenie și adjective posesive (*Soacră-mii / soră-mii / Lui cumnată-meu îi place muzica rock.*);
- e. repetate (*S-ar putea să se supere ea mama că nu i-am dat ascultare.*; *Am supărat-o pe mama.*; *I-am cerut iertare mamei*);
- f. incomplete sau exprimate fragmentar. În general, este vorba despre o parte de propoziție cu funcție de predicat, din structura căreia lipsește constituentul verbal sau doar auxiliarul verbal (*Este acuzat de furt, iar infracțiunea este prevăzută și pedepsită de art. 228 Cod penal.*; *Am fost ajutat de acea persoană și apoi lăsat să mă descurc singur.*;). Ca părți de propoziție incomplete au fost tratate și copulativele urmate de subordonate predicative (*A devenit¹/ ce a disprețuit cel mai mult.*²/; *Devenit¹/ce a dorit², a uitat¹/ de unde a plecat.*³/: *Să dorească a deveni¹/ ce vor toți²/ nu e o idee originală.*³/; *Ideea de a ajunge¹/ce își doresc²/ toți îl tulbură.*¹/).

3. În concluzie, subliniez dificultatea sintaxei de a lucra, în același timp, cu noțiuni aparținând gramaticilor tradiționale și gramaticilor moderne. Dificultatea rezidă atât în interiorul teoriei privind cuvântul, care îl situează la întretăierea axelor lexicală și gramaticală, cât și în ceea ce privește raportul dintre cuvânt, ca unitate lexicală, și partea de propoziție, ca unitate sintactică.

Bibliografie

- Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Gabriela Pană-Dindelegan, Gabriela. 2000. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira (DSL).
- Căpățînă, Cecilia. 2000. *Limba română. Locuțiunile*. Craiova: Editura Universitaria.
- Căpățînă, Cecilia. 2007. *Sintaxa limbii române*. Craiova: Editura Universitaria.
- Guțu-Romalo, Valeria (coord.). 2005. *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*. București: Editura Academiei Române (GALR I).
- Hazy, Ștefan. 1997. *Predicativitatea: determinarea contextual analitică*. Cluj-Napoca: Dacia.
- Ionescu, Emil. 2007. *Gramatici formale. Cu referire special la HPSG*. București: Editura Universității București.

- Pană-Dindelegan Gabriela (coord.). 2010. *Gramatica de bază a limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic (GBLR).
- Zugun, Petru. 1983. *Cuvântul – studiu gramatical*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.